

תארו לעצמכם מה היה קורה, אילו נאלצנו להמציא שם נפרד וסימן נפרד לכל אחד מן המספרים שלא בעזרת השיטה הזאת, או כל שיטה אחרת הרומה לה. ההנחה שבבסיס השיטה העשרונית היא אפוא שעולם המספרים הוא מסודר, ושאת הסדר הזה ניתן לשקף דרך שפה המושחתת עליו, דהיינו דרך השיטה העשרונית. ג'וזף ווילקינס ניסה לעשות דבר דומה עבור עולם התופעות כולו. הוא דגה שיטה שתקף ותארגן את כל התופעות הטבעיות ואת כל המחשבות האנושיות ותבטא אותן באמצעות שפה "אנליטית".

שפה אנליטית כגון זו של ווילקינס מבוססת על חלוקת העולם למחלקות נפרדות ומקופות, כך שכל תופעה או רעיון שייכים למחלקה אחת, ואחת בלבד. ווילקינס חילק את העולם לארבעים קטגוריות, שבכל אחת מהן יש מינים, ובתוך כל מין יש זנים. לכל קטגוריה הוא שייך שתי אותיות, לכל מין יציגור ולכל זן תנועה אופייניים. כך, למשל, היצור DE מציינן יטוה; המלה DEB מציינת את היטוה הראשון, הוא האיש; יצורוq האותיות DEBA הוא המלה המציינת חלק מאותו יטוה, כלומר, להבה; וילקינס חשב כי בדרך זו ניתן לכנות כל דבר שבועלם, או כל דבר שבני אדם יבולים לחשוב עליו. כשם שהשיטה העשרונית מסבירה מאליה כל מספר שהיא מציינת בסדרת המספרים הטבעיים, כך רצה ווילקינס שהשפה האנליטית תעשה למילים: היא תאפשר להבין את הדבר המצוין על ידי המלה בדרך של ניתוח האותיות המרכיבות אותה על פי השיטה, גם אם מעולם לא ראינו את המלה הזאת קודם לכן.

ווילקינס אינו היחיד בהיסטוריה שהגה שפות מהסוג הזה. בורחס מספר לנו על שפה אחרת, שבה האות A מציינת את כל בעלי החיים; היצורq AB מציינן יונק; ABO מציינן טורף; ABOI מציינן את משפחת החתוליים; ABOIE מציינן חתול וכן הלאה.

האופי המלאכותי של השפות הללו אין בו להוות מבטול עקרוני לשימושן השוטף. בורחס ציין, שניתן ללמד ילדים שפות אנליטיות בלי לספר להם שהן מלאכותיות, ורק מאוחר יותר, בביתהספר, יוטבר להם שהן בנויות על סמך מפתח אוניברסלי. ברומה לשפת המספרים. עד כאן הכל טוב ויפה. אלא מאי, מקשה בורחס, כל השפות הללו מעלות שאלה בעזרת אחת שלא ניתן להתעלם ממנה, והיא שאלת התאמתה למציאות של אותה חלוקת עולם על פי ארבעים הקטגוריות של ווילקינס, או על פי כל שיטה

סדר, כאוס וגורל

פרק ז'

אחת הירישות האינטלקטואליות המשמעותיות שהנהילו היוונים למסורת הפילוסופית המערבית היא ההנגדה בין קוסמוס לכאוס. הקוסמוס הינו היקום, אך המשמעות המקורית של המלה ביוונית היא סדר, ואכן, אחת ההנחות היסודיות של כל המערכות הפילוסופיות שפותחו ביניהן, על אף כל ההבדלים האחרים שביניהן, הייתה שמאחורי עולם התופעות, שהוא עולם כאוטי (דהיינו, חסר סדר) על פניו, מסתתר לו קוסמוס, סדר, שמהותו תהביר לנו בעזרת הייתה שפילוסופית. הנהח זו המשזבה להקייים בבסיס לחקירה המקרית והפילוסופית, ודווקא משום מרכזיותה תפן אותה בורחס לאחת המטרות המועדפות לבקורתו הסקפטית המחודדת. נושא הקוסמוס והכאוס מופיע אפוא אחד מן הנושאים הביוחסיים החוזרים ונדרונים בכפיתיות ביצירתו.

נראה לי, כי בין כתביו הרבים של בורחס אין מתאים וממצה יותר להבנת גישתו לסוגיה זו מאשר מסה קצרה וגאונית בשם "שפתו האנליטית של ג'וזף ווילקינס". ג'וזף ווילקינס (John Wilkins) היה דמות היסטורית אמיתית: מלומד אנגלי ידוע בן המאה השבע עשרה, אשר, בין יתר עיסוקיו, ניסה לפתח שפה מלאכותית, שיהיה לה כל היחלונות של שיטת המיספור העשרונית המקובלת. השיטה העשרונית מאפשרת לכנות את כל המספרים הטבעיים, מאפייער אינסוף, על פי חוקיות פשוטה וממצה. כל מספר ומספר מקבל את שמו בהתאם למיקומו במערכת המספרים, ולצורך זה נוקת השיטה לעשרה סימנים בלבד. כך למשל, אנהנו יודעים את שמו של המספר שבא אחרי המספר העשרים ואחד או לפני המספר העשרים ושלושה, גם בלי שראינו אותו קודם לכן אי-פעם בחיינו.

שנייה – הוא זימור אהוב מאוד על בורחס, והוא מוצא אותו במסורות פילוסופיות רבות. על דבריו של יום מוסיף כאן בורחס את הדברים הבאים:

ניתן להרחיק לפת ולהשוד שאין כלל יקום במובן דאורגני, במובן המאחד המיוחד למלה היקרה הזאת. ואם יש לה מובן, הרי טרם הבנו את הכלי. טרם הגינו את המילים, את ההגדרות, את האטימולוגיות ואת המלים הנרדפות של המילון האלהי הסודי.

בורחס מצהיר באופן ברור את עמדתו הסקפטית כלפי קיומו של קוסמוס במובן המקורי של המלה – כסדר יסודי, ואולי בלתי-נראה, שכל עולם התופעות מושגת עליו, ושכני אדם מנסים לדשוף ולהבין. אבל בורחס מוסיף ומסביר:

חוסר היכולת להדור לתכנית האלוהית של היקום אינה מסוגלת, למרות כל זאת, להניאנו מלהציע תכניות אנושיות, אף על פי שבדור לנו שדהן ארעית בלבד.

אם כן, יחסו של בורחס למושג הקוסמוס הוא אמביבולטני למדי, ממש כמו יחסו למושגים מטאפיסיים רבים אחרים. בורחס אינו שולל את האפשרות שאמנם מאחורי עולם התופעות הכאוטי לכאורה מסתתר לו סדר קוסמי יסודי. אולם העמדה הסקפטית הבסיסית שלו מביאה אותו להטיל ספק בכל ניטוונותיהם של בני האדם לדשוף את מהותה של המציאות הקוסמית. הכיולונות המרובים, שגרשמו לאורך ההיסטוריה בניסיון לדשוף את מהות הקוסמוס, הופכים אצל בורחס לחומר גלם אידיאלי שהוא מנצל עד תום כתיבתו. גם יחסו של בורחס לכאוס הוא אמביבולטני. בורחס חפשי את הכאוס בכל מערכת המתמזגת להציג את הסדר הקוסמי של היקום, אך באותה מידה הוא מראה לנו שאין כאוס ללא סדר, ומשום כך כאוס וסדר מופיעים בכתיבתו בשתי פנים של אותו מטבע. יתר על כן, כאוס וסדר קשורים בשתי הדימויים המזוהים אולי יותר מכל עם בורחס: הספרייה והמבוך.

הדוגמה הקלאסית למטאפור של העולם כספרייה וכמבוך מופיעה בסיפורו הידוע של בורחס: "הספרייה כבבל". הספרייה העולדת במרכז עלילת הסיפור הזה ממוקמת בבניין הבנוי אינסוף אלמנות בצורת משושים, והים זה לזה וקשורים זה לזה באמצעות

רומה אחרת. הדב נחבנו, למשל, בקטגוריה השמינית של וילקינס, זו של האבנים: על פי החלוקה שיצר יש אבנים רגילות (כמו חרצן ואבן הגיר) אבנים מורכבות (כמו השיש, הענבר או האלמוג), אבני חן (כמו הפנינה או האופאל), ואבנים בלתי-מיסיות (כמו הפחם, הזחל והזרניק). את הלזייתן, למשל, אנו מוצאים בקטגוריה השש-עשרה של וילקינס: הוא מוגדר כדג משריץ ומוארך. הקוראים שטרם הכחינו בבעיה שאליה מרמז כאן בורחס יגלו זאת מיד. החלוקה של וילקינס, לטענת בורחס, היא דו-משמעת, ויש בה חסרים ויתרים. על מנת לחדד את הבעיה הוא משווה את החלוקה של וילקינס לחלוקה אחרת של עצמי העולם, שקרא עליה אי-פעם באינו אנציקלופדיה סינית נשכחת. באותה אנציקלופדיה, כך בורחס מספר לנו, מורכבת מחלקת החיות מן המינים הבאים: (א) חיות השויכות לקוסר; (ב) פוחלצים; (ג) חיות מבויתות; (ד) חיריות; (ה) בנות-ים; (ו) חיות אגדיות; (ז) כלבים משיטטים; (ח) חיות שנבללו בחלוקה הנוכחית; (ט) שמתנועעות כאחוזות חוזות; (י) שאינן ניתנות למנייה; (יא) שנוצטעו במכחול דקיק עשוי שערות גמל; (יב) וכו'; (יג) שזה עתה שברו את האגרסל; (יד) שנראות מרתוק כובובים.

החלוקה הזאת של האנציקלופדיה הסינית נראית לנו אולי שרירותית ומגוחכת, אך לרעתו של בורחס זו של וילקינס איננה פחות שרירותית ממנה. למעשה, הוא טוען, אין חלוקה, או שיטת מיון, של מרכיבי היקום, שאיננה שרירותית והשערותה באותה מידה. זו בריק הנקודה שבורחס מבקש להדגיש בעזרת מסתו הקצרה. והסיבה לשרירותיות הזו היא פשוטה למדי: איננו יודעים כלל מה הוא היקום הזה: מהו אותו קוסמוס שהרשינו לנו היוונים. ולשם חיוק טענתו מצטט בורחס את מורדענו הסקפטי, דיוניל יום:

העולם – כותב יום – איננו אולי יותר מאשר שירבוט ראשוני של איזו אלהות ילדותית, אשר נתנה אותו באמצע הביצות, מבישת לנוכח החוצאה הלוקית. הוא יצירה של אל זוטרי, אשר האלים הבכירים לועגים לו. הוא יצירתו המבולבלת של אלהות ישישה בנימצאות, אשר איננה עוד בין החיים.

רימני זה – של היקום כמעשה בלתי-גמור של אלהות מדרגה

ושניים ספרים. כל ספר מכיל ארבע-מאות ועשרה דפים, בכל דף יש ארבעים שורות, ובכל שורה – כשמונים אותיות שחורות. תוכן הספרים משקף אף הוא מפתח כללי: הספרים מכילים את כל הציטוטים האפשריים של אותיות האלף-בית יחד עם סימני הפיסוק. אלא שבאין מתוך הסדר המוחלט שעליו מושתתת הספרייה, אנו מגיעים הישר אל הכאוס: באחד מהמשושים, למשל, יש ספר שכל עמודיו וכל שורותיו מציגים את הצירוף MCY. מתחלת הספר ועד סופו. ספר אחר, שלטענת בורחס הבריות מרבים לקרוא בו, איננו אלא "מבוך של אותיות", אבל בעמוד שלפני האחרון שלו אנו קוראים "זו זמן, הפירמידות שלך".

אנשים מנסים ללא הרף להח פשר לתוכן הספרים ולסידורם, אך הדבר כלל וכלל אינו פשוט. האם קיימת איזו שהיא משמעות לכאוס הזה? הם שואלים את עצמם. האם הסידור עונה לחוקיות ברוחה כלשהי? לפני המשמאות שנה היה מי שהציע פתרון לחידת הספרייה. הוא הבין את היסוד הקומבינטורי שעליו היא בנויה. הוא גם הגה השערה, שהערייה של כל נוסעי הספרייה מאששות עד היום מעבר לכל ספק: אין בספרייה כולה שני ספרים דומים. הספרייה מכילה את כל מה שנכתב אי-פעם וכל מה שייכתב בעתיד וככל השפפת. הכל, אומר בורחס, ממש הכל. ובדרך של "הפירוט הכלתי-אחר", כהרגלנו, ממחיש לנו בורחס מה כוונתו כשהוא אומר שהספרייה מכילה "הכל".

תולדותיו המפורסות של העתיד, האוטוביוגרפיות של מלאכי-השדה, הקטלוג המרוקן של הספרייה עצמה, רכבות קטלוגים מזויפים, הוכחת הזיוף שבקטלוגים הללו, הוכחת הזיוף של הקטלוג האמיתי, הבשורה הגנוסטית על פי פסיולדיס הקדוש, הפירוש לבשורה הזו, הפירוש של הפירוש לבשורה הזו, הסיפור האמיתי על המוות שלך, התרגום של כל ספר לכל השפות...

וכן הלאה וכן הלאה. בורחס, וכבר ראינו רוגמאות לכך, אודח מאד להמחיש על ידי הרשימות הללו את הפשר האמיתי של משוגים או דימויים, שמאחוריהם שמות ואירועים המזויפים בכמויות אדירות או אינסופיות, ואשר ללא הפירוט הזה איננו יורדים באופן בלתי-אמצעי לסוף משמעותו של גודלן הכפיר. על כל פנים, מזהיר אותנו

מסודרונות. במרכז כל אולם יש פיר עמוק לאוויר. יש גם סולם לוליני המתבר אולמות עליונים וחחחחחח ער אינסוף. בכל אולם יש חדר ביסא זעיר וגם ראי המשקף המזיז באופן מרוקן. יש הטוענים, מספר לנו בורחס, שהראי שבכל חדר הוא הרמז היחיד לכך שהספרייה אולי איננה בכל זאת אינסופית, שכן, אם היא אכן אינסופית, לשם מה נחוצות ההשתקפויות המרוקנות הללו?

הספרייה בכבל, המייצגת את היקום, מאפשרת לבורחס להמחיש, בצורה מקורית מאוד, טענות פילוסופיות ידועות ובסיסיות. כך למשל, תוך מתיחת בקורת שווה על המטאפיזיקה הרציונליסטית של קאנט ועל ההסברים המיסטיים על מוחות היקום, מספר בורחס:

האידיאליסטים גורסים, שהאולמות המשושים הם הצורה ההכרחית של החלל האבסולוטי, או לפחות של האופן שבו אנו תופשים את החלל. הם טוענים שלא ניתן להעלות על הדעת אולם משולש או מתחמש. המיסטיקנים לעומתם מספרים, שתחויות האקסטזה מגלה להם אולם עגול, ובו ספר עגול ענק בעל כריכה מתמשבת המקיף את כל הקירות; אבל ערותם מעוררת חשד ומילותיהם אפלות.

הספרייה היא היקום, וכינה לבין הספרייה שבנו בני-אדם, על כל הספרים שנכתבו כדי לנסות ולהבין את היקום, מפרידה תחום עמוקה:

האדם, הספרן הכלתי-ממשלם, יכול להיות פרי יצירתו של האקוריאן או של מבשף מרושיע. היקום, בעל הנדונה האלגנטית של מדפים, של כריכים חידתיים, של סולמות אינסופיים, ושל כתי-ביסא למען הספרן המתוישב בהם, יכול להיות רק פרי בריאת האלהים. כדי להבין את המרחק המפריד בין האלהי לבין האנושי די יהיה להשוות בין הסימנים הנסים והרוערים, שידי הנכסלת משרבטת על גב אחד הספרים, לבין האותיות האורגניות שבתוכם: דייקניות עדינות, שהורות עד מאוד, סימטריות בכל נימי נפשן.

הספרייה בנויה על פי סדר חמור החוזר תשנה כפתיחות. על כל קיר בספרייה יש המישה מדפים, ועל כל מדף יש שלושים

מוגדר להציגן לחשוב שהעולם אינסופי. אלה הגורסים שהוא סופי משערים, שבמקום מרוחק עד מאוד יוכלים המסדרונות והסולמות להסתחים לפתע ללא הסבר. השערה זו היא חסרת שחר. אלה הטוענים שאין לעולם גבולות שוכחים, שמספר הספרים האפשריים הוא אמנם גדול, אך בכל זאת מוגבל. אני מע לרמוז על הפתרון הבא לחידה עתיקה הימים: הספרייה היא בלתי-מוגבלת ומחזורית. נוטע נצחי שיחצה אותה בכיוון כלשהו יזוכה בעבור מאות שנים. שאותם כרכים חוזרים על עצמם באותו אי-סדר עצמו (ואי-סדר החזור על עצמו הופך בסופו של דבר לסדר: הסדר, בה"א הידיעה). בדידותי – סיכס בורחס בהודיעה אישית – נמלאת שמחה לנוכח התקווה האלגנטית הזאת.

הבאט נוצר אפוא מתוך התרבות כפייתית של חוקי הסדר, ועל כן הוא עצמו רווי סדר. אך בו בזמן יוצרת המחזה הבאטוית של עולם החופעות, מתוך חזרה אינסופית על עצמה, סדר קוסמי, שהוא סדר יחיד וקבוע, והוא עצמו רווי כאוס. בורחס שואב את הרעיונות היפים שלו, בדבר המיוזג בין כאוס לסדר, מתוך התייחסותו הישעל בסיס אסתטי לחזרות קוסמולוגיות שמקורן בתרבויות שונות. באופן מפתיע אולי, זוכים רעיונות דומים לאלה לפופולריות רבה בשנים האחרונות, בתחומי מדע שונים, ברמות מה שנהוג לכנות תורת הכאוס.

יש חוקרים מלומדים שהזדהו להכתיר את בורחס כמבשר של תורת הכאוס המדעית, והזו רעיון טוב ונחמד. למשל, שני אתרי אינטרנט יפים להפליא וגרשיים במידע מעניין מאוד, המקדשים במלואם לבורחס וליצירתו, עמוסים לעיפה בפרטים של פרקטלים, שהוא הדימוי הפופולרי האולטימטיבי של הגאומטריה של הכאוס. גם ספרים ומאמרים המפתחים את החזה הזאת לפרטיה ראו אור לאחרונה. אכן, הגאומטריה הפרקטלית מבטאת באופן מדעי ומדויק, ובה בעת מודשי ומאיר-עיניים, את הרעיון של בניית חוקיות מתוך כאוס, או של בניית כאוס המבוסס על חוקיות קבועה. אבל יש בהחטאות מהסוג הזה, לדעתי, דבר-מה מוטעה ומטעה ביסודו. לקבוע קשר רעיוני ישיר ואפילו השפעה בין בורחס

בורחס, מדובר כאן בכמות ענקית זאולי בלתי-נתפשת של ספרים שונים, אך בשום אופן לא בכמות אינסופית, שהרי מספר האותיות שיש בכל ספר הוא קבוע, ולכן מספר הצירופים בעלי הגודל הקבוע הזה, הבנויים מתוך עשרים וחמישה הסימנים הילוגוגיים, הוא מספר סופי.

נלצי טבעם של ספרי הספרייה הלהיב את דמיונם של בני האדם, כך בורחס ממשיך ומספר, שכן החברר שדי בהיפוש הספר המתאים כדי למצוא את הפתרון לכל תעלומה, וגם האדקה מוסרית לכל מעשה. הצי שקיו למצוא הסבר למקור הספרייה עצמה וגם לקיומו של הזמן. אפילו תענה, שלשון הפילוסופים איננה ממצה ומתחכמת דיה כדי לתת תשובה לשאלות כגון אלה – טענה שאכן העלו מיסטיקנים אחרים לאורך ההיסטוריה האנושית – לא הדאיגה במיוחד, שכן גם השפה הכלתי-נתפשת ביותר, הנתחצה אולי לצורך הסבר חזקים, מצויה אף היא בספרייה, כשם שהמפתח להבנתה מצוי שם אף הוא. אך כל השמחה והאופטימיות לנוכח אפשרות הבנתה חסופית של הספרייה על בסיס הספר הנכסף החבררה כמוקדמת מדי, משום שממדיה המנומנים של הספרייה הזפכים את החיפוש אחרי לחסר סיכוי. כל שורה ושורה בסיפור הזה של בורחס מכילה פנינים הקושרות את רעיון הספרייה האוניברסלית לרבות מן השאלות שהעסיקו אותו תמיד: זמן, נצח וחזרה נצחית; סופי ואינסופי; פולחן הספרים ושריפות המוניות של ספרים, והאיוולת שבשינויים; ועוד רבים אחרים. ברור שלא נוכל לדון בכל אלה כאן, אך הקוראים יעליהו לפחות לטעום את טעמה של חזרך שבה משלב בורחס את כל הנושאים הללו בסיפור, אם אצט מתוך הפיסקה האחרונה שלו. הם כולם משתלבים כאן עם הנושא המרכזי של הסיפור, דהיינו, המיוזג שאינו ניתן להפרדה בין כאוס לסדר: אולי הזיקנה והפחד מתעמעעים בי – כותב בורחס לסיים – אבל יש בי חשש שהמין האנושי... עומד בפני הכחדה, בעוד הספרייה תישאר לנצח – מוארת, בודדה, אינסופית, חסרת תכלית באופן מושלם, עמית כרכים יקרים, חסרת תכלית בלתי-מושלמת, סודית. זה עתה כתבתי אינסופית, לא שירכבת את התואר הזה רק מכוח ההרגל הרטורי. אני טוען שאין זה

יוניוס ברטוס, בן טיפוחיו, או שמא בנו האמיתי. הוא אינו מתגונן עוד וצועק: 'גם אתה, בניי שקספיר וקוודו [Quevedo] משמרים במחזות שלהם את הזעקה הפתית הזו.

הגורל מאותב בחזרות, בניגודיות משתנות וכימטריות. תשע-מאות שנה מאוחר יותר, בדרומו של מחוז בואנוס-איירס, גאוצ'ו אחד מותקף על ידי חבריו הטאוצ'וס. בנפילתו הוא מזהה אחד מהם, שהוא עצמו היה סנדקו. הוא פונה אליו בטרנונה עדינה ובתדהמה איטית ואת המילים שלו צריך לשמוע. לא לקרוא): *Pero, che, io?* [ואולי תרגום מתאים לעברית יכול להיות: "בחיך?"] האיש נרצח והוא אינו יודע כי הוא מת רק כדי שהמונה אחת מתוך מחזה החזור ותתמש בחיים.

כמוכן שענינו של בורחס בנושא הגורל האנושי אינו נובע מאיזו אמונה מיסטית, בעלת גוון מערבי או בעלת גוון מזרחי. בשביל בורחס, הגורל הוא פשוט נושא ראוי לכתיבת ספרותית. כבר דנו בקסם שבורחס מגלה בדרך פעולתה הפסחורית של אותה שרשרת אינסופית של סיבות ותוצאות, שכל מעשי האדם יוצרים בהיסטוריה. שרשרת אינסופית ומורכבת כל כך היא המצע הטבעי לצמיחתו של כאוס, אך בורחס מתעניין, באחדים מסיפוריו, דווקא באותם מקרים שבהם, על אף האפשרויות האינסופיות הפתוחות למימוש, מתרחש דווקא המקרה הפשוט והצפוי מראש. מכל הסבבות האפשריות, ומאניסוף העלילת הפוטנציאלית, מתממשת לבסוף אפשרות אחת בלבד: זו, שבתוך הכאוס האיום של היסטוריות ההיסטוריות, מציינת דווקא אחד פשוט וקבוע — החוק של האדם הפוגש את גורלו.

מתוך הדוגמאות הרבות שניתן להזכיר כאן למוטיב הבורחתי הזה, אזכיר רק סיפור אחד ידוע מאוד, "גן השבילים המתפללים", שאפשר לראות בו, מצד שני, עוד אחת מהמטאפורות האפטיסטמוולוגיות שבהן עסק בורחס בשאלת הזמן. גיבור הסיפור הוא מרגל סיני בשם יו צ'ון, הפועל לטובת הגרמנים במלחמת-העולם הראשונה. ברגע מסוים חייב יו צ'ון להעביר ליד מפעילי את שם המקום שבו פרוטות סוללות הארטילריה האנגלית על

לכין פְּנוֹאָה מנדלברוט (Benoit Mandelbrot) מייצגו הדולט של המחקר הפרקטלי, הוא בבחינת אי-ידיעה מדעית גמורה, וגם, ובעיקר, אי-הבנה יסודית את בורחס.

נחמד ויפה לדבר על בורחס כמבשר של מנדלברוט באותו מובן ספרותי ומטאפורי שבורחס עצמו הגה, כאשר דיבר על זנון במבשאו של קפקא, אך כפי שבורחס עצמו אמר בבהירות חד-משמעית, שנים רבות קודם שכתב את סיפורו על פייר מנארד, או כל סיפור אחר בסגנון הזה: "דארבאיים והאנאכרוניזם הם גם זאגרים ספרותיים, זאת אני יודע; אבל שימוש מושכל בהם ככוונה תחילה הוא דבר אחר, ולחטוא בהם בדרך אומללה הוא דבר אחר לחלוטין." ראוי לזכור עיקרון חשוב זה, כשבאים להעריך את השפעותיו של בורחס, ובמיוחד את השפעותיו ככיוול על החומים מדעיים. קביעת קשר רעיוני ישיר, מעבר לרמה המטאפורית, בין בורחס לבין הבטים רבים של המתמטיקה והפיזיקה בימינו הוא בבחינת שימוש אומלל ובלתי-מושכל בכלים הספרותיים היפים שבורחס כה הצטיין בפיתוחם.

עוד אחת מהאמביוולנטיות המרתקות הקשורות ביצירתו של בורחס היא תשומת הלב המרובה שהוא ממקד במוטיב של הגורל האנושי. על אף הכאוס המחלט המאפיין את עולם החופעות, ועל אף חוסר היכולת של בני האדם לפענח את התכנית האלהית של היקום — רעיונות חשובים שעליהם כבר חזעכנו — יש רעיון אחר שבורחס אודב לאמץ כבסיס לסיפוריו, כאילו הוא מתקיים בוודאות מוחלטת שלא ניתן לברוח מפניה: הגורל האנושי של כל אדם ואדם. המוטיב של האדם הפוגש את גורלו בסוף הדרך הוא נושא בורחתי טיפוסי נוסף שאפשר לצרף לרשימתנו ההולכת ומתארכת.

"יש מספר מצומצם של עלילות אפשריות — כותב בורחס במקום אחר — אחת מהן היא זו של האדם הפוגש את גורלו" ואכן, "העלילה" הוא שמו של קטע קצרצר, שבו מפתח בורחס בתמציתיות את הרעיון הזה. אני מביא כאן את הקטע בשלמותו, לטובת הקוראים:

כדי שאימתו תהיה מושלמת מגלה יוליוס קיסר מבעד הפנים והפלדה, בעת שהפניגות חסרי הסבלנות של חבריו צרים עליו למרגלות הפסל, את פניו של מרקוס

לדעתו, "ען השבילים המתפצלים" הוא תיאור של הזקום כפי שצוי
פן הבין אותו. בניגוד לומן האבסולוטי המקובל בפיסיקה הקלאסית,
צוי פן האמין בקיומה של רשת אינסופית של זמנים חופפים
ומקבילים, רשת הולכת וגדלה, שזרמיה השונים משתלבים, נחתכים,
מתכנסים ומתבדרים ללא הרף, וכסופי של דבר מכסים את כל
האלטרנטיבות הלוגיות האפשריות.

אנחנו איננו קיימים ברוב רובם של זמנים אלה —
מסביר הדוקטור אלברט ל-י. צון. בחלקם אתה קיים
ואני לא, באחרים אני קיים ואתה לא. בזמן הזה, אשר
האקראי המוצלח מזמן עברתי, אתה מבקר בביתי.
בזמן אחר אתה הוציא את הגן ומוצא אותי מתי. בזמן
אחר אני אומר את הדברים האלה, אבל אינני יותר
מאשר טעות, רוח רפאים.

בעודם מדברים, מבחין יו צון שהקציץ האנגלי הרוחף אחריי
הגיע לביתו של הדוקטור אלברט. הוא מבקש מהדוקטור להראות
לו מכתב מסוים וכמשה מסתובב להפשיג, יורה יו צון בנגב. יו צון
נתפס בידי האנגלי ונלקח למעצר. סופו ברור, אך הוא מסביר לנו
שתכניתו להעברת המסר לגרמנים התממשה ופעלה כפי שתיכנן.
השם הסודי של העיר שעל הגרמנים לחקוף נקלט בברלין, והעיר
אמנם הופצה בזמן: כל זאת התברר ליו צון אגב קריאה באותם
עיתונים אנגליים שדיווחו על הרצח המיסתורי של הסינולוג
הנודע בירי איש זר בשם יו צון. מסתבר אפוא שהמפעיל שלו הבין
את הבעיה שעמדה בפני יו צון: למסור בתוך המולת המלחמה את
שם העיר. שם העיר הזה אלברט (שם אמיתי של עיר השוכנת
בפקרדי שבצרפת, קרוב לאמיאן), ויו צון לא מצא דרך אחרת
למסור אותו, מלבד לדצוח איש בשם הזה.

וכך על אף העלילות האינסופיות, שבהן פוגש יו צון בדוקטור
אלברט, ואשר יכלו להתקיים בזמנים השונים, שגן השבילים
המתפצלים מלמד על אודות קיומן, מומש יו צון דווקא את
הפשוטה והצפויה מכולן — הוא מולא בזמן הנכון את יעודו
והעביר את המסר לגרמנים.

גן השבילים המתפצלים זכה לאינטפור פרשנויות, הכוללות
התייחסות לרמז על אלברט איינשטיין, בשמו של הסינולוג,
ולתפישת הזמן הנובעת מתורת היחסות שלו, כביכול. כפי שכבר

ארמת צרפת, כדי שחיל האוויר הגרמני יוכל להשמידן בזמן.
משמתברר לו שהאנגלים עלו על עקבותיו, מתחיל יו צון לברוח
תוך שהוא מהפש דרך להעביר לגרמנים את המסר החשוב. "עשר
דקות הספיקו לי כדי להגות את התכנית", אומר יו צון, אבל פשר
תכניתו המשוכנעת להעברת המסר יתברר לנו רק בסוף הסופר.
יו צון נוסע ברכבת עד ביתו של אוס בשם טספן אלברט.
מדובר בסינולוג יהודי, שהקר לעומק את יצירתו של צוי פן, אבי
סבו של יו צון, ומי שבחיייו היה מושל המחוז של יונאן. תוך כדי
כרוניתו התנור צוי פן מן העולם כדי לכתוב ספר וכדי לננות מבוקר,
שאיש לא יהיה מסוגל למצוא בו את דרכו. צוי פן נרצח כעבור
שלוש-עשרה שנה, ומחספר לא נותרו אלא אוסף כאוטי של כתבי
יד, ואילו את המבוק לא ראה איש מאז ועד היום.

הדוקטור אלברט הקר ומצא שהספר המבוק של צוי פן הם שני
שמות שונים לאותו הדבר עצמו. "ען השבילים המתפצלים" הוא
הספר של צוי פן וגם מבוני. הדבר התברר לדוקטור אלברט, כאשר
הבין, שהשבילים של צוי פן אינם מתפצלים בחלל, אלא בזמן. בכל
סיפור, כך הוא מסביר ל-י. צון כאשר זה מוגיע לביתו, כל אימת
שניצבות מול אוס מספר חלופות, חייב הוא לבחור באחת מהן
ולזנות את האחרות. בספרו מצא צוי פן דרך לבחור באופן
סימולטני ככולן. זאת הסיבה למראה הכאוטי של כתבי-היד.
הדוקטור אלברט מסביר לאורחיו:

נניח שפאנג יודע סוד מסוים. אלמתי דופק בדלתו.
פאנג מחליט להורגו. יש כמובן פתרונות רבים
אפשריים לסיפור הזה: פאנג יכול להרוג את האורח
הלא-קרוא, האורח הלא-קרוא יכול להרוג את פאנג.
שניהם יכולים למות, וכי. ביצירתו של צוי פן כל
הסיטואציות האפשריות מתממשות. למשל: אתה מגיע
נקודת מוצא להסתעפות נוספת. למשל: אתה מגיע
לבית הזה. בעבר אפשרי אחד אתה אויב שלי, באתר
— אתה יריד.

הדוקטור אלברט מסביר ליו צון, מרוע לדעתו מדובר כאן
בחיבור העוסק בזמן: הסיבה היא שצוי פן אינו מזכיר את המלה
הזאת לאורך כל היצירה כולה. זו לדעתו של דוקטור אלברט
הדרך הבדוקה ביותר כדי להדגיש שהזמן הנושא המרכזי שלה.

ציינתני, דרושה מידה רבה של הזירות כדי לקבוע קביעות מהסוג הזה, ובמיוחד כשלא ברור עד כמה הן מעניינות. מה שברור הוא, על כל פנים, שבטיפול הזה משתלבים, פעם נוספת, רבים מן הנושאים הכורחטיים הקלאסיים, ובמיוחד הנושאים של הזמן, הכאוס, הסיבתיות והגורל.

פרק ח'

השפה

בפרקים ד
 שבורחם
 מצעאות, ו
 קוסמי. בפ
 והחופס ב
 מרכוזותי
 כאשר
 הזקום הסו
 ואת בעזרו
 באמצעות
 לקטגוריות
 בעייתיים
 העמידו בו
 את האלף
 בו כל העי
 בוח, בורח
 אשר ראוי ל
 כל ז
 רגע
 עבר
 לאחו
 בקויע
 היה
 שכן